

LAGRÅDET

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2004-10-28

Närvarande: f.d. regeringsrådet Karl-Ingvar Rundqvist, justitierådet Torgny Håstad och regeringsrådet Göran Schäder.

Herrelösa fastigheter samt ansvar för konkurskostnader

Enligt en lagrådsremiss den 7 oktober 2004 (Justitiedepartementet) har regeringen beslutat inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i expropriationslagen (1972:719),
2. lag om ändring i konkurslagen (1987:672).

Förslagen har inför Lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Niklas Ljunggren.

Förslagen föranleder följande yttrande av Lagrådet

Förordnande av god man

Den första delen av lagrådsremissen handlar om s.k. herrelösa fastigheter, dvs. fastigheter som av någon anledning, ofta förekomsten där av miljöfarligt avfall, har ett negativt värde och därför inte kunnat säljas utan förutsätts ha blivit kvar i ett aktiebolags eller annan juridisk persons ägo, när den juridiska personen upplösts genom en underskottskonkurs eller upplösts genom likvidation. I remissen utgår regeringen från att kommunerna ibland skulle vilja exproprieras dessa fastigheter för att sanera dem. Därvid föreligger dock problemet att den juridiska personen är upplöst och inte har någon ställföreträdare

som kan svara i ett expropriationsmål. Det remitterade förslaget innebär att överförmyndaren skall kunna förordna en god man att företräda den upplösta juridiska personen. Om ett överskott skulle uppstå sedan eventuell pantgäld är betald, får en likvidator förordnas av tingsrätten.

Det framgår av olika remissyttranden i ärendet att kommunernas intresse av att expropria herrelösa fastigheter kommer att vara mycket litet, eftersom kommunen då som ägare av fastigheten drar på sig ett saneringsansvar enligt 10 kap. 3 § miljöbalken men inte annat än vid synnerliga skäl kan få statliga bidrag till fullgörandet av sitt åliggande. Även straffansvar enligt 29 kap. 1 § kan komma ifråga (jfr Högsta domstolens dom den 12 oktober 2004 i mål B 212-04). Om fastigheten inte exproprieras kommer kommunen sällan att vara skyldig att omedelbart sanera fastigheten på grund av bestämmelserna i 1 kap. 2 § och 3 kap. 1 § lagen (2003:778) om skydd mot olyckor, och kommunen kan då skjuta problemet på framtiden.

Om målet är att sanera fastigheter med negativt värde på grund av miljöfarligt avfall krävs därför andra åtgärder än förordnande av någon som kan företräda den upplösta juridiska personen i ett expropriationsmål. I remissyttrandena finns uppslag om hur detta skulle kunna ordnas. Det effektivaste instrumentet anses vara en ändring av reglerna om statsbidrag till saneringskostnader eller en obligatorisk försäkring som täcker saneringskostnader.

Även för situationen att fastighetens värde inte är negativt men ett saneringsbehov föreligger finns flera beaktansvärda förslag i remissyttrandena om hur ändringar i konkurslagen eller förmånsrättslagen skulle kunna främja att konkursbon tar itu med saneringen. Förslagen innebär genomgående att saneringsåtgärderna inte bör belasta konkursboets allmänna del men komma pantavarna till godo utan att i

stället panthavarna skall bära kostnaden genom att saneringskostnaderna betraktas som kostnader för vård eller försäljning av egendomen vid tillämpning av 14 kap. 18 § konkurslagen, genom att fordringar på ersättning för sanering skall ha legal panträtt i egendomen framför andra panträtter eller genom att panthavare som inte vill överta fastigheten med saneringsansvar skall tvingas avstå från sin panträtt. Häri ligger att saneringskostnaderna inte bör vara en massaskuld när fordringen på saneringsersättning uppkommit som en villkorlig fordran redan före konkursen, eftersom det inte tjänar något vettigt syfte att ett konkursbo sätts i konkurs för att det inte är solvent för saneringskostnaderna.

I remissen anförs att dessa mer långtgående överväganden får tas upp i ett senare sammanhang (se avsnitt 4.4 mot slutet). Lagrådet vill understryka att det är angeläget att så sker.

När det gäller den föreslagna, tämligen blygsamma reformen, som syftar till att upplösta juridiska personer skall få en ställföreträdare i expropriationsmål, är Lagrådet tveksamt till att överförmyndaren utser en god man. Denna lösning har visserligen en förebild i fastighetsregleringslagstiftningen, och gode män kan i och för sig utses för att tillvarata en frånvarandes intresse av allehanda slag. Emellertid skall, såvitt gäller juridiska personer upplösta genom likvidation, denna fortsätta om talan väcks mot bolaget (se 13 kap. 43 § första stycket aktiebolagslagen). Skulle den tidigare utsedde likvidatorn inte finnas tillgänglig, kan rätten utse ny likvidator (se NJA II 1946 s. 118 f.). Denna bestämmelse ansågs i förarbetena till 1944 års aktiebolagslag analogiskt tillämplig på juridiska personer upplösta genom fattigkonkurs, vare sig likvidation föregått konkursen eller inte (se NJA II 1946 s. 121), låt vara att motivuttalandet gjordes främst med tanke på situationen att en ny tillgång upptäcktes. Om konkursen avslutats efter slututdelning var fallet att nya tillgångar upptäck-

tes omhändertaget i konkurslagen genom bestämmelsen om efterutdelning genom konkursförvaltarens försorg. Varken i konkurslagen eller i förarbetena till 1944 års aktiebolagslag berörs fallet att talan väcks mot en juridisk person som upplösts efter slututdelning i konkurs. Att saken inte behandlas i konkurslagen hänger antagligen samman med att ett svaromål i detta läge inte ligger i konkursbörgerens intresse; de kan ju inte få nya tillgångar att dela på. Men eftersom det inte bör vara svårare att väcka talan mot en genom konkurs upplöst juridisk person än mot en sådan som upplösts genom likvidation, borde i analogi med 13 kap. 43 § en likvidator kunna förordnas när talan väcks mot en juridisk person som upplösts genom konkurs, trots att detta behov inte nämns i 13 kap. 50 §. Lagrådet överväger att föreslå en sådan anpassning i sitt yttrande över ett tidigare i år remitterat förslag till ny aktiebolagslag. Det är knappast lämpligt med en speciallösning för expropriationsmålens del. Om det upplösta aktiebolaget i ett expropriationsmål blir företrätt av en likvidator i stället för en god man, vinn dessutom fördelen att denne omedelbart kan fördela en löseskilling som kommer svaranden till del. Genom förordnande av en likvidator blir det dessutom tydligare att den upplösta juridiska personen åter har rättskapacitet och alltså kan vara part i rättegången. Det kan noteras att en likvidator förordnad av domstol har rätt till ersättning av allmänna medel, om inte ersättning kan betalas på annat sätt (se förordning 2000:306).

Lagrådet förordar sammanfattningsvis att förslaget om förordnande av god man övervägs på nytt i anslutning till den fortsatta beredningen av lagstiftningsärendet om en ny aktiebolagslag. Skulle en möjlighet till likvidation därvid anses vara tillräcklig, behöver de föreslagna nya bestämmelserna i 3 kap. 2 a § och 5 kap. 5 a § expropriationslagen inte införas. I föreslagna nya lydelse av 6 kap. 2 och 18 §§ samma lag får i så fall konsekvensändringar göras.

Statens ansvar för konkursförvaltarens försäljningskostnader

I lagrådsremissen föreslås att 14 kap. 2 § konkurslagen kompletteras med ett andra stycke, enligt vilket staten skall betala förvaltarens kostnader för försäljning av fast egendom, om dessa inte kan tas ut ur egendomens avkastning och köpeskilling eller ur boet.

Bakgrunden till förslaget är Högsta domstolens avgörande i NJA 1999 s. 358. Konkursförvaltaren hade här ur egna medel betalat 39.126 kr som förrättningskostnader hos kronofogdemyndigheten hänförliga till osålda fastigheter och 230 kr för gravationsbevis. Högsta domstolen ansåg att det framgick av 14 kap. 18 § konkurslagen att kostnad för egendomens vård och försäljning inte utgjorde en konkurskostnad enligt 14 kap. 1 §, varav följde att statens subsidiära ansvar enligt 14 kap. 2 § konkurslagen för konkurskostnader inte omfattade ifrågavarande kostnader.

Ändamålet bakom ett sådant reduktionsslut avseende 14 kap. 1 § måste vara att den förmånsrätt som konkurskostnaderna åtnjuter framför konkursboets övriga skulder (se 14 kap. 2 §) inte skall utsträckas till vård- och försäljningskostnader, därför att förvaltaren haft kostnaden i stället för en tredje man, och att statens subsidiära ansvar för konkurskostnaderna inte skall omfatta förvaltarens vård- och försäljningskostnader. Detta hindrar naturligtvis inte att förvaltaren – med lika rätt som andra massaborgenärer – kan få ersättning ur boet för sina kostnader som faller utom 14 kap. 1 §. Reduktionsslutet har också betydelse vid tillämpningen av 14 kap. 3 § om den konkurssökande borgenärens ansvar.

När det nu i remissen föreslås att statens subsidiära ansvar skall omfatta också förvaltarens kostnader för försäljning av fast egendom,

bortfaller en av grunderna för att dessa kostnader inte hänförs till konkurskostnader. Om även den andra grunden, dvs. förmånsrätten framför (övrig) massagäld, skulle falla bort, borde ifrågavarande kostnader hänföras till konkurskostnader i 14 kap. 1 §, varigenom tillägget av ett andra stycke i 2 § blir onödigt. Även den föreslagna ändringen i 14 § skulle då bli överflödig.

Underlag för att föreslå en sådan ändring finns emellertid inte i ärendet. Mot denna bakgrund har Lagrådet ingen invändning mot att den i remissen föreslagna ändringen tills vidare genomförs. Lagrådet har i så fall ett par detaljanmärkningar.

I den föreslagna bestämmelsen i 14 kap. 2 § föreskrivs att statens subsidiära ansvar förutsätter att kostnaderna inte kan tas ut ur egendomens avkastning och köpeskilling eller ur boet. Egendomens avkastning och köpeskilling hör emellertid till boet (se 3 kap. 3 § konkurslagen). Ordet "annars" bör därför infogas framför "ur boet".

I remissen föreslås ingen ändring av 14 kap. 18 § konkurslagen. Förvaltarens kostnader för vård och försäljning av egendomen i fråga bör emellertid belasta egendomen, även om kostnaden ännu inte genom betalning till förvaltaren blivit konkursboets. Det är inte alldeles klart att konkursboets skulder kan anses vara konkursboets kostnader innan boet haft utgiften. Otydligheten skulle kunna undanröjas om en ändring görs i paragrafen, exempelvis genom att ordet "konkursboets" stryks i tredje stycket.

Ansvaret för konkurskostnaderna när konkursbeslutet upphävts

Med anledning av en dom i Europadomstolen (mål nr 38993/97) föreslås en ändring i 17 kap. 3 § konkurslagen i form av ett nytt andra stycke (med vissa kompletterande ändringar i andra paragrafer), in-

nebärande att den borgenär vars ansökan lagts till grund för konkursbeslutet skall ersätta gäldenären för konkurskostnader som utgått ur konkursboet, om konkursbeslutet upphävs av högre rätt. Detta skall dock inte gälla, om konkursen upphävs på grund av att gäldenären har åberopat en ny omständighet eller ett nytt bevis. Borgenären skall inte heller svara för kostnader i konkursen som gäldenären har orsakat av vårdslöshet eller försummelse. Om flera borgenärer är ersättningsskyldiga, skall de svara solidariskt.

Den borgenär som får bifall till en konkursansökan drabbas således av ett i princip strikt ansvar för gäldenärens skada, om konkursbeslutet upphävs. Borgenären kan dock ha haft goda grunder för att söka gäldenären i konkurs (jfr NJA II 1920 s. 614). Dessutom är det ett ansvar som går längre än borgenärens ansvar för gäldenärens rättegångskostnader (se 18 kap. 3 § andra stycket rättegångsbalken). Förslaget har också den komplikationen att, om flera borgenärer samtidigt ansökt om konkurs men domstolen väljer att pröva endast en borgenärs ansökan, denne borgenär blir ensam ansvarig för gäldenärens skada. Dessa aspekter har inte diskuterats i remissen men borde övervägas i det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Enligt förslaget slipper den konkurssökande borgenären ansvar, om konkursen upphävs på grund av att gäldenären i högre rätt åberopat ny omständighet eller nytt bevis. Avsikten är att konkurskostnaderna då skall stanna på gäldenären. Ordalydelsen synes innebära att undantaget skall gälla, även om gäldenären kunde åberopa den nya omständigheten eller det nya beviset först i den högre instansen. Det är ovisst hur Europadomstolen skulle behandla denna situation. I motiven skrivs (inom förslagsrutan i avsnitt 5) att undantaget avser konkurskostnader som inte kan hänföras till omständigheter som beror på gäldenären. Lagrådet förordar att undantagsbestämmelsen om

gäldenärens ansvar inskränks när underlåtenheten att åberopa omständigheten eller beviset i lägre instans var ursäktlig.

Lagrådet ifrågasätter slutligen om inte ordet "försummelse" efter "vårdslöshet" kunde strykas i den aktuella paragrafens andra stycke tredje meningen, eftersom det inte torde tillföra något i sak.